

Další působení rosikruciánství v 17. A 18. STOLETÍ

Rudolf Steiner

Z díla Rudolfa Steinera vybral Radomil Hradil

Působení rosikruciánství v 17. a 18. století můžeme rozdělit na dva proudy, exoterní a esoterní. Jako esoterní můžeme označit proud, který sice nenavazuje přímo na rosikruciánské dokumenty, avšak je vnitřně inspirován rosikruciánským impulzem. Máme tím na mysli především Lessinga a Goetha. O tomto kulturním proudu hovoří Rudolf Steiner například v květnu 1907 v Mnichově na přednášce pro žáky Esoterní školy.

[...] Ostatně ten, kdo zná dějiny a zejména vnější dějiny rosikruciánství, jak jsou zaznamenány v literatuře, ví velmi málo o skutečném obsahu rosikruciánské theosofie. To, čím je rosikruciánská theosofie, žije od 14. století jako něco, co je pravdivé nezávisle na svých dějinách, tak jako je geometrie pravdivá a poznatelná nezávisle na dějinách geometrie a jejím postupném vystupování. Poukažme proto jen letmo na některé skutečnosti, jež jsou známy z dějin.

Bylo to v roce 1459, kdy vznešená spirituální individualita, vtělená v lidské osobnosti nesoucí před světem jméno Christian Rosenkreutz, vystoupila jako učitel zprvu malého kruhu zasvěcených žáků. V roce 1459 byl Christian Rosenkreutz v přísně v sobě uzavřeném spirituálním bratrstvu zvaném *Fraternitas Rosae crucis* povýšen na *equus lapidis aurei*, rytíře zlatého kamene. V průběhu přednášek nám bude stále jasnější, co to znamená. Tato vznešená spirituální individualita, která vstoupila na fyzickou pláň ve vnější osobnosti Christiana Rosenkreutze, působila znovu a znovu jako vůdce a učitel rosikruciánského proudu v „tomtéž těle“, jak se říká v okultismu. V následujících hodinách poznáme také význam výrazu „znovu a znovu v tomtéž těle“, až budeme mluvit o osudu člověka po smrti. Moudrost, o níž zde mluvíme, byla ovšem až hluboko do 18. století uzavřena v úzce vymezeném bratrstvu, které mělo přísná pravidla, jimiž se uzavíralo před vnějším, exoterním světem.

V 18. století bylo posláním tohoto bratrstva nechat spirituální cestou něco esoterního vplynout do středoevropské kultury, a proto vidíme, že v rámci exoterní kultury zazáří leccos, co je sice vnějškové, exoterní, co však není ničím jiným než vnějším výrazem esoterní moudrosti. V průběhu staletí se ne jeden člověk snažil nějakým způsobem prohlédnout moudrost, kterou nazýváme rosikruciánskou; to se jim nepodařilo. Tak se Leibniz marně snažil přiblížit se zdroji rosikruciánské moudrosti. Jako záblesky však tato rosikruciánská moudrost zazářila v jednom exoterním spise, který vyšel, když se Lessingova fyzická pouť chýlila ke konci. Je to Lessingova *Výchova lidského pokolení*. Stačí, budeme-li tento spis číst mezi řádky; v jeho závěru pak - ovšem jen jako esoterici - poznáme, že je vnějším výrazem rosikruciánské moudrosti.

Zvlášť velkolepým způsobem tato moudrost zazářila v člověku, který zrcadlil kulturu tehdejší Evropy, a sice mezinárodní kulturu, na přelomu 18. století: v Goethovi. Když se Goethe v poměrně mladých letech svého života přiblížil jednomu rosikruciánskému prameni, přijal něco z nanejvýš pozoruhodné vysoké iniciace. Mluví-li se o Goethově iniciaci, lze tomu snadno porozumět nesprávně; sluší se proto možná právě zde poukázat na to, jak se tomu s tímto zvláštním druhem iniciace má.

Bylo to v mezidobí, kdy opustil univerzitu v Lipsku, než odešel do Štrasburku. Tu se událo něco navýsost pozoruhodného. Goethe měl zážitek, který ho zasáhl v hloubi duše a navenek se projevil skutečností, že v posledním lipském období byl opravdu velmi blízko smrti. Leže v těžké nemoci na lůžku měl významný zážitek, něco na způsob iniciace. Goethe si toho zprvu nebyl vědom a tato iniciace působila jako určitý poetický proud v jeho duši, a byl to nanejvýš pozoruhodný proces, jak se tento proud vpracovával do jednotlivých součástí jeho tvorby.

Takovýto záblesk najdeme v básni *Mystéria*, kterou ti nejintimnější Goethovi přátelé označili za jeden z jeho nejhlubších výtvorů. Tato skladba je skutečně založena tak hluboce, že Goethe nikdy nedokázal najít sílu, aby tento fragment dokončil. Tehdejší kulturní proud ještě neměl sílu, aby navenek ztvárnil celou hloubku života, pulzujícího v této básni. Tuto báseň je třeba považovat za jeden z nejhlubších pramenů Goethovy duše; pro všechny Goethovy komentátory je to kniha se sedmi pečeti.

Pak se ale tato iniciace stále více rozvíjela, až si ji Goethe začal více či méně uvědomovat a mohl konečně vytvořit onu pozoruhodnou prozaickou skladbu, kterou známe jako *Pohádku o zeleném hadu a krásné Lillii*. Je to jeden z nejhlubších spisů světové literatury; kdo ji dokáže správně interpretovat, ten ví mnoho o rosikrucíánské moudrosti.

Avšak tenkrát, když měla rosikrucíánská moudrost vplynout do obecné kultury, se stalo, že způsobem, o kterém zde nemusím dále mluvit, byla na rosikrucíánské moudrosti spáchána určitá zrada, takže jisté představy rosikrucíánské moudrosti exoterně unikly do velkého světa. Dvě věci - tato zrada na jedné straně a na druhé straně nutnost, aby kultura Západu zůstala po nějaký čas, během 19. století, na fyzické pláni esoterikou neovlivněna - vyvolaly nutnost, aby se prameny rosikrucíánské moudrosti a především také velký zakladatel, jenž byl od té doby stále na fyzické pláni, jakoby stáhli, takže v první polovině a rovněž ve značné části druhé poloviny 19. století nebylo možné objevit mnoho z rosikrucíánské moudrosti. Teprve v naší době opět vyvstala možnost odkrýt prameny rosikrucíánské moudrosti a nechat ji vplývat do obecné ostatní kultury, a kdybychom tuto kulturu studovali, přišli bychom na důvody, proč tomu tak muselo být. [...]

*Za představitele druhého, exoterního proudu můžeme označit především Jana Amose Komenského a Francise Bacona. Velkou pozornost tomuto proudu věnuje Karl Heyer v již zmiňované knize *Geschichtsimpulse des Rosenkruzertums (Historické impulzy rosikrucíánství)* z roku 1938, v níž popisuje cestu odklonu od původní rosikrucíánské intence, kterou charakterizuje jako cestu od Andreaeho přes Komenského k Baconovi, což ovšem není míněno chronologicky, nýbrž právě jako postupné vzdalování se od křesťanského, Kristem prostoupeného impulzu a jeho převrácení v pravý opak.*

Komenský (1592-1670) dobře znal Andreaeho spisy, což dokládá jeho dopis profesoru tůbingenského Collegium illustre Magnu Hesenthalerovi, napsaný dva roky po Andreaeho smrti, 1. září 1656. Komenský v něm Hesenthalera prosí, zda by mu mohl poskytnout Jan Amos Komenský

*Andreaeho publikace, neboť si jich velmi cení a čerpal z nich podněty pro své pansofické úvahy, avšak přišel o ně podobně jako o své vlastní práce a není s to si je v Hamburku ani v Amsterdamu obstarat. O přímé inspiraci Andreaeho spisy se mluví zvláště u Komenského díla *Labyrint světa a ráj srdce*. Komenský se již kolem roku 1628 obrátil na Andreaeho dopisem, v němž ho prosí, aby jej přijal mezi své „obdivovatele, žáky a syny“. Andreae mu odpověděl přátelsky, leč zdrženlivě a uvedl, že jeho síly jsou vyčerpány, ale že Jana Amose přijme jako přítele, „pokud, jak uvádíš, jsi dalek všeho stranictví a hašterivosti, důvěřuješ toliko pravdě, podřizuješ se jí a pojmáš křesťanskou svobodu pod poutem lásky“. Komenský odpovídá následujícího roku a povzbuzuje Andreaeho, aby ne-polevoval ve svých plodných snahách a staral se o to, aby měl následovníky. Pak Andreaeho zřejmě požádal o bližší informace o jím zamýšleném křesťanském společenství. Andreae již ve svém prvním dopise napsal, že snahy o vytvoření tohoto společenství, tzv. *Societas Christiana*, ztroskotaly v důsledku třicetileté války. Chaos této války také zřejmě způsobil přerušení další korespondence mezi oběma muži. Komenský opět píše Andreaemu teprve v srpnu 1647, a to proto, aby hájil své učení o pansofii, neboť v roce 1646 se Andreae v úvodu k jedné knize vyjádřil o pansofických myšlenkách poněkud hanlivě a označil je za plevel. Přesné znění Andreaeho odpovědi, kterou zprostředkoval již zmíněný profesor Hesenthaler, přítel obou mužů, není známé. I přes Andreaeho odmítavý postoj se Komenský*

považoval za jeho žáka. Uvádí, že co se týče pedagogiky, nejvíce jej ovlivnili právě Andreae, Campanella a Bacon. Ve svém díle *Didactica magna* Komenský píše: „Především zde ale musím jmenovat Andreaeho, který ve svých velkolepých spisech poukázal nejen na nemoc v církvi a státu, ale také ve školství, a dokázal uvést i prostředky k její léčbě.“ A uvádí, že Andreae mu předal pochodeň a povzbuzoval jej, aby ji statečně nesl dál. Andreaeho *Societas Christiana* měla najít pokračování v *Collegium lucis*, v Kolegiu světla, jež se Komenský, ovšem marně, snažil založit v Londýně.

Francis Bacon neboli baron z Verulamu (1561-1626) byl - podle Heyerovy formulace - velkým podněcovatelem materialisticky odstíněné přírodní vědy, vzkvétající tehdy v Anglii. Ve své práci *Nova Atlantis* líčí společnost na vzdáleném ostrově, tedy budoucí lidskou společnost, která nejenže uplatňuje nové sociální formy, ale také uměle ovládá počasí a zná letadla a ponorky... Rudolf Steiner dává tuto Baconovu knihu do souvislosti s rosikrucianstvím na veřejné přednášce z května 1909:

Rozličné věci z mystérií rosikrucianů prosáky [na veřejnost]. Co se však vypráví, je mnohdy opět karikaturou toho, co je pravda. Hluboké výkony duchovního života [nás] vedou zpět k rosikrucianství, od něhož se vždy vinou tajuplné nitky do vnější kultury. Existuje tak například spojitost mezi spisem *Nova Atlantis* od Bacona z Verulamu a rosikrucianstvím. Bacon v tomto spise předkládá více než pouhou utopii. Chce tu poukázat na vyšší stupně, které dávají znovu ožít tlumeným, jasnozřivým schopnostem dávné Atlantidy. Co se k tomu však připojilo z vnější společnosti rosikrucianů, je ono šarlatánství a mastičkářství, karikatura, která se v naší době, od vynalezení knihtisku, nemůže nedostavit.

Od té doby již není možné nechat být tajemství tajemstvím jako ve starých dobách. Záleží na zralosti či nezralosti, snadno se vše zkreslí, překroučí. Nesmírně snadno se to může stát naukám theosofického hnutí! Kdyby bylo tím, co se o něm říká v kruzích, které o něm nic nevědí, a přesto o něm mluví, bylo by k pláči! Ve skutečnosti je však elementem, který je více, než tomu kdy bylo, sycen z pramenů spočívajících v mystériích.

*Jestliže Bacon ve svém díle *Novum organon* postuluje nauku o idolech, podotýká k tomu Rudolf Steiner (v září 1916, na přednášce pro členy Anthroposofické společnosti):*

[...] Jinou věcí je, že je zneuznána řeč, že slovům, která nevyjadřují přímo jen smyslové vlastnosti, není připisován charakter skutečnosti. Jednou to před lidstvo postaveno být muselo. Lidstvu muselo být řečeno: Vaše řeč tvoří slova, avšak jen uplynulá doba, která žila v předsudcích a pověrách, považovala tato slova za označení pro něco reálného. Ve skutečnosti se musíte od obsahu slov oprostit, neboť slova znamenají idoly. - Tím Bacon, Bacon z Verulamu, rovněž z pověření duchovního světa, zahájil v našem novějším poatlantském údobí zneuznání řeči, vyhnání citu v lidstvu pro to, že v řeči je obsaženo něco spirituálního. [...] Páté poatlantské údobí muselo rozvinout materialismus; proto tu musel být program materialismu vzešlý z duchovního světa. A první částí programu tohoto materialismu je učení o idolech, zbavení se starého aristotelovského „předsudku“, že ve slovech jsou obsaženy kategorie, které pro skutečnost něco znamenají.

A pokračuje, přičemž věnuje pozornost Baconově Nové Atlantidě:

Lidstvo dnes již velmi pokročilo na cestě k tomu, aby všechno, co není smyslově vnímatelné, považovalo za idoly. Bacon je velkým inauguratorem idolové vědy. Musí proto být pochopitelné, že tatáž hlava, která chtěla lidi upozornit na idolový charakter řeči, musela být duchovním světem použita i v praktickém ohledu k inauguraci toho, co se jeví jako jakýsi materialistický ráj na zemi. Bylo ovšem nutné odít to tak, že to bude mít skutečně rajský

charakter - rajský charakter pro materialistické smýšlení, které v pátém poatlantském údobí muselo nastoupit. Proto tu jako určitý protiobraz musel být postaven praktický ideál. Doba, která takto smýšlí o řeči, musí svůj ideál spatřovat v tom, že principy mechanismu hledá i v nejbližších dosažitelných nebeských sférách. Proto z téže hlavy, z níž vzešlo učení o idolech, pocházejí také ideály materialismu pátého poatlantského údobí. Co je dnes zatím nesplněným ideálem, který u Bacona nacházíme, je umělé vytváření počasí. I to se bude dělat! I tento ideál z Baconovy *Nova Atlantis* se ještě naplní. Poprvé u Bacona čteme poukaz na říditelné vzdušné lodě, poprvé u něj nacházíme myšlenku ponorky. Tohle už jsme mezitím zvládli. Je to Bacon, Bacon z Verulamu, velký inaugurační přednáščí praktikus materialistiky, až k těmto praktickým mechanismům, které platí pro páté poatlantské údobí. [...]

O Baconově pojetí poznání a jeho důsledcích mluví Rudolf Steiner podrobněji na přednášce v únoru 1920:

[...] Bacon se pokoušel založit vědecké smýšlení prostřednictvím rozumu zaměřeného na smyslový svět. Odmítl tak všechny metody bádání, které byly dosud uznávány za oprávněné, a platným učinil především experiment jako něco, na čem by výlučně měla být postavena věda. Velká část světa zastává dodnes toto stanovisko: Je třeba experimentovat, je třeba zhotovit přístroje a experimentovat, a z experimentů pak musí vzejít názory na přírodu. [...] Avšak nikdo, kdo v sobě ještě nemá duchovní intuici, aby z živé přírody nechal do experimentu vplýnout to, o čem se jedná, nemůže z experimentu, mrtvého experimentu získat nic, co by platilo pro živou přírodu. Tím je však naznačeno, že baconský způsob myšlení měl od počátku za cíl učinit to, co je mrtvé, principem vysvětlujícím podstatu světa. [...]

Nikdo ovšem nemůže nalézt velké impulzy morální, sociální vůle, aniž by vzal v úvahu podstatu lidské přirozenosti. Proto také porozumění pro impulzy morální a sociální vůle v těchto staletích zmizelo; zmizelo právě v důsledku baconského smýšlení. Ruku v ruce s umrtvováním porozumění pro svět, tak jak vychází z Bacona, proto jde morálka pouhé prospěšnosti. Je to přímo baconská definice: Dobré je to, co je prospěšné člověku, ať už jednotlivému lidskému individu, nebo celému lidstvu. [...]

V jedné z takzvaných karmických přednášek, v dubnu 1924, hovoří Rudolf Steiner o minulé inkarnaci Francise Bacona a jeho tehdejší spojení s individualitou, která se později vtělila jako Jan Amos Komenský. Mluví zde o arabismu, o dvoře chalífy Hárána ar-Rašída v Bagdádu, kde se - v době, kdy na Západě vládl Karel Veliký - „shromáždili vsukutku největší duchové tehdejší doby“, reprezentující veškerou orientální moudrost, ale i moudrost starého Řecka.

Hárán ar-Rašíd rozvíjel na svém dvoře duchovní život, který zahrnoval architekturu, astronomii ve smyslu tehdejší doby, zeměpis v živém způsobu tehdejší doby, matematiku, básnictví, chemii, lékařství, a pro všechna tato odvětví na svém dvoře shromáždil v podstatě ty nejpřednější představitele své epochy.

Dále se Rudolf Steiner zmiňuje o jedné „pozoruhodné osobnosti“ na dvoře Hárána ar-Rašída, která ve svém dřívějším životě „patřila k těm nejlépe zasvěceným“, osobnost, kterou by bylo možné označit za „organizátora veškerého vědeckého a uměleckého života na dvoře Hárána ar-Rašída“. A pokračuje pak v líčení způsobu, jakým arabismus, tedy toto zvláštní materialistické smýšlení, proniká do střední a západní Evropy:

[...] Ale duše, které byly velké v arabismu, se objevily znovu, a aniž by přenášely vnější formy arabismu, vnášely ho ve svých niterných impulzech do mnohem pozdější doby. [Tito

lidé] se objevili jako nositelé kultury pozdější doby, v řeči, v myšlenkových zvyklostech, v citových zvyklostech, volných impulzech takovéto pozdější doby. V jejich duších však arabismus působil dál. [...]

A tak vidíme duši Hárána ar-Rašída, jak prochází branou smrti v ar-Rašídově životě. Mezi smrtí a novým narozením se vyvíjí dál. Znovu se objevuje v novější době v úplně jiných civilizačních formách. Neboť individualita Hárána ar-Rašída je toutéž individualitou, která pak v rámci západního, anglického duchovního života vystupuje jako lord Bacon z Verulamu. A onen obsáhlý duchovní ráz Bacona z Verulamu musíme považovat za opětovné vzkříšení toho, co Hárún ar-Rašíd orientálním způsobem vykonal na svém dvoře v 8. a 9. století. A víme, že Bacon z Verulamu velmi hluboce a intenzivně ovlivňoval až do dnešních dní evropský duchovní život. [...]

Poté se Rudolf Steiner vrací k „pozoruhodné osobnosti“ organizátora na dvoře Hárána ar-Rašída a vyjadřuje se k její další cestě poté, co prošla branou smrti:

Tato osobnost byla hluboce niterně spřízněna a hluboce niterně spojena se vším, co v podobě iniciačních tajemství přijala z orientální moudrosti. Nemohla se ubírat cestou, kterou se ubíral více na [vnější] lesk zaměřený Hárún ar-Rašíd, ale musela se vydat jinou cestou. Tato jiná cesta ji vedla k opětovnému vtělení v pozdější době takovým způsobem, aby se tyto dvě individuality, lze říci, potkaly v civilizačních proudech, které byly pod jejich vlivem, tedy pod vlivem Hárána ar-Rašída a jeho dvorního rádce. A duše tohoto rádce se znovu objevila jako Amos Komenský, jenž teď sice nemohl iniciační princip uplatnit navenek ve svém životě, nicméně celým způsobem, jakým se energicky postavil do pedagogického, výchovného života doby, která je též dobou Bacona z Verulamu, ukazuje, že v něm žilo něco hlubokého, významného. A tak vidíme, jak se Amos Komenský, poté co žil na dvoře Hárána ar-Rašída, opět vtěluje se spíše vnitřním požadavkem, a jak se opět vtěluje samotný Hárún ar-Rašíd; pohlédneme na osobnosti, v nichž vidíme slévání civilizačních proudů, kultur. Podíváme-li se na tento evropský duchovní život, jak se rozvíjel zejména v 16. a 17. století, nalezneme všude arabismus v novějších formách. Ve všem, co ovlivnil Bacon, spočívá arabismus spíše v honosnější podobě. Ve všem, co ovlivnil Amos Komenský, pozorujeme ještě hlubokou orientální niternost. [...]

Karl Heyer tak - abychom se vrátili k exoternímu vývoji rosikrucianství v 17. a 18. století - uzavírá:

„Cesta“ od Andreaeho ke Komenskému a k Baconovi tedy vyznačuje velmi významnou proměnu ve smyslu zásadního odbočení od pravých rosikrucianických impulzů:

Andreae je jimi sice uchváten a inspirován, ale sám jim jen svým vědomím již není schopen dostát; později se mu stále více rozplývají a docela mu mizí.

U Komenského se od počátku vyskytují v poněkud rozbředlé formě, byť univerzálně pocitované, zacílené na obsáhlou reformu. Komenský byl ze starých dob osudově úzce spojen s Baconem; ke Kristovu impulzu má sice mnohem blíže než Bacon, ani on však nedokáže proniknout ke konkrétní, Kristem proniknuté duchovnosti. V hloubi jeho duše spočívá mnoho dávné iniciační moudrosti, jež se projevuje v jeho úsilí o pansofii. V jeho slavném výroku „Omnia, omnibus, omnimodo esse emendanda“ (Nutno napravit vše, pro všechny, všemi způsoby) žije smýšlení, v němž lze bez obtíží poznat příbuznost s rosikrucianickým úsilím o generální reformaci. A přesto i v něm rozhodující měrou působí arabistické dědictví; v jeho důsledku se stal inauguratorem pedagogiky, která ve výuce přeceňuje princip smyslového nazírání.

Od Komenského vedou přímé nitky do Anglie, kde dále žije mocná skutečnost Baconova - onoho Bacona, který byl sice také osloven rosikrucianickým impulzem, avšak svým duchovním rázem ho jakoby precedil, takže se z něj ztratila veškerá spiritualita a tento impuls tím byl od základu zkrácen a obrácen ve svůj opak. [...]

Baconem zvrácený rosikrucianský impulz pak našel své vyústění ve svobodném zednářství, které se rozvíjelo zvláště v Anglii a západní Evropě. A i když v 18. století docházelo k propojování zednářství se společnostmi a osobnostmi, jež se k rosikrucianství hlásily, zůstává ve svých intencích většinou protikladem pravého rosikrucianství.

Kromě uvedených dvou proudů se musíme podrobněji zmínit ještě o třetím, který reprezentuje hrabě de Saint Germain jako přímá reinkarnace Christiana Rosenkreutze, a také okruh jeho žáků či osob, jež Saint Germain ovlivnil.